

Ο ΔΙΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΤΡΩΝ

Του Χρυσόστομου Μπομπαρίδη, Πτυχίο (Ιστ.)
Παν/μιο Σιένας, Ιταλία

Ο διοικισμός στον Αρχαίο Ελληνικό κόσμο

Ο όρος διοικισμός προέρχεται από την αντίστοιχη από την αντίστοιχη αρχαία Ελληνική λέξη που σημαίνει αρχικά « διασκορπιση του πληθυσμού μιας πόλης» και γενικότερα μπορεί να ερμηνευθεί και ως διαμέλιση ή πιο απλά ως διαίρεση. Η λέξη διοικισμός προέρχεται από το ρήμα «διοκίζω» του οποίου η πρωταρχική του σημασία είναι «αναγκάζω κάποιους να ζουν χωριστά», δηλαδή διασκορπίζω και, πιο γενικά διαιρώ.

Το ουσιαστικό και το ρήμα από το οποίο προέρχεται, είναι όροι που χρησιμοποιήθηκαν για να περιγράψουν μια συγκεκριμένη πολιτική διαδικασία. Αυτή η διαδικασία είναι η ακριβώς αντίθετη του «συνοικισμού» (ο όρος που στην αρχαιότητα περιέγραφε με ακρίβεια την δημιουργία της πόλης-κράτους). Με τον διοικισμό όμως περιγράφεται η πολιτική διαδικασία που ωθεί τους κατοίκους μιας πόλης να την εγκαταλείψουν με προορισμό εγκατάστασης τους, τους οικισμούς που κατοικούσαν πριν την δημιουργία της πόλης.

Το φαινόμενο του διοικισμού εμφανίστηκε σε διάφορες στιγμές της αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας. Ο παλαιότερος, χρονολογικά γνωστός διοικισμός πραγματοποιήθηκε το 385π.Χ στην Μαντινεία, όταν οι κάτοικοι της Αρκαδικής πόλης υποχρεώθηκαν από τους Σπαρτιάτες να την εγκαταλείψουν¹. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Ξενοφώντα, οι Σπαρτιάτες μετά την νικηφόρο εκστρατεία τους κατά της Μαντινείας αποφάσισαν να γκρεμίσουν αρχικά τα τείχη της πόλης.

Στην συνέχεια, υποχρέωσαν το πληθυσμό να εγκατασταθεί και να κατοικήσει τους τέσσερις οικισμούς της χώρας της Μαντινείας από τους οποίους δημιουργήθηκε η πόλη. Για να περιγράψει αυτή την διεργασία, ο Ξενοφώντας χρησιμοποιεί το επίρρημα *τετραχῆ*². Αποφάσισαν, επίσης, κατά τον Ξενοφώντα, οι Σπαρτιάτες πως οι κάτοικοι της Μαντινείας θα συμμετείχαν σε πολεμικές επιχειρήσεις της Σπάρτης σε ξεχωριστά σώματα των τεσσάρων οικισμών κάτω από τις διαταγές αξιωματικών από την Σπάρτη που στάλθηκαν στους τέσσερις οικισμούς μετά τον διοικισμό³.

Η σκληρή συμπεριφορά των Σπαρτιατών απέναντι στους κατοίκους της Μαντινείας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εχθρική στάση που κρατούσε η Αρκαδική πόλη μετά τον συνοικισμό της

¹ Στον διοικισμό της Μαντινείας αναφέρονται διεξοδικότερα ο Ξενοφώντας στα Ελληνικά (5, 2, 5-20) και ο Διόδωρος Σικουλός (15,12,1) και συντόμως αναφέρονται ο Ισοκράτης στον Περί Ειρήνης λόγο του (8, 100) και ο Πολύβιος (38,2,11)

² Ξεν. *Ελλην.*, 5,2,10...διοκίσθη δ' ἡ Μαντινεία τετραχῆ, καθάπερ τό ἀρχαῖον ὄκουν...

³ Ξεν. *Ελλην.*, 5, 2, 15... καί ἔπεμπον μέν αὐτοῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐ καθ' ἓν, ἀλλά κατά κώμην ἑκάστην ξεναγόν. Συνεστρατεύοντο δ' ἐκ τῶν κωμῶν...

απέναντι στην Σπάρτη. Η εχθρική αυτή στάση σε συνδυασμό με την οικονομική και πολιτική ανάπτυξη της Μαντινείας δικαιολογεί την σκληρότητα των μέτρων από μέρους της Σπάρτης, καθώς η Μαντινεία φάνταζε μια σημαντική απειλή για την ασφάλεια της, πολύ κοντινή στα σύνορα της. Μη αγνοούμε πως αυτή την χρονική εποχή η κυριαρχία της Σπάρτης σταδιακά αμφισβητείται και στην Πελοπόννησο και η υιοθέτηση τόσο σκληρών μέτρων στην Μαντινεία θα λειτουργούσε, κατά την Σπάρτη, αποτρεπτικά για τους αμφισβητίες της εξουσίας της.

Η επιβολή του διοικισμού της Μαντινείας από τους Σπαρτιάτες, τους δίνει την δυνατότητα, όπως έχει υποστηριχθεί, να ακυρώσουν με μια σειρά διαταγμάτων τα θετικά αποτελέσματα, έστω και προσωρινά, που επιτεύχθηκαν με τον προηγούμενο συνοικισμό⁴. Κάτω από αυτό το πρίσμα, είναι ενδιαφέρουσα μια δήλωση του Ξενοφώντα σύμφωνα με την οποία οι Μαντινείς επέστρεψαν στο τρόπο εγκατάστασης και κατοικίας που χρησιμοποιούσαν στο παρελθόν. Από αυτή την διαπίστωση, αντιλαμβανόμαστε πως ο διοικισμός θεωρείτο από τους Έλληνες μια μορφή εγκατάστασης στενά ταυτισμένη και συνδεδεμένη με μορφές εγκατάστασης προγενέστερες του συνοικισμού. Ο Ξενοφώντας, τονίζει, τα *πλεονεκτήματα* αυτού του γεγονότος για τους Μαντινείς καθιστώντας σοφότερους⁵. Από το σύνολο της μαρτυρίας του Ξενοφώντα γίνεται ολοφάνερα σαφές πως ο διοικισμός της Μαντινείας είναι μια πολιτική πράξη που επιβλήθηκε από μια ξένη δύναμη στην Αρκαδική πόλη και σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί μια πολιτική απόφαση που εξέφραζε την αυθόρμητη πολιτική της βούληση.

Ένας άλλος διοικισμός είναι αυτός που πραγματοποιήθηκε στο τέλος του Τρίτου Ιερού πολέμου το 346π.Χ., όταν ο Φίλιππος Β΄ ο Μακεδόνας υποχρέωσε τους κατοίκους των Φωκικών πόλεων να εγκαταλείψουν τις πόλεις τους, τιμωρώντας με αυτό τον τρόπο την συμπεριφορά τους κατά την διάρκεια του πολέμου⁶. Η απόφαση αυτή θεσμοθετήθηκε από την συνέλευση του Αμφικτιονικού συνεδρίου⁷. Η σκληρότητα αυτής της απόφασης πρέπει να θεωρηθεί και ερμηνευτεί μέσα στο γενικότερο κλίμα της πολιτικής του Φιλίππου σε σχέση με τον Ιερό πόλεμο. Η διάσταση ανάμεσα στους Φωκίους και τα υπόλοιπα μέλη της Αμφικτιονίας για τον έλεγχο του μαντείου των Δελφών, φαίνεται πως

⁴M.MOGGI, *I sinecismi interstatali greci: Dalle origini al 338 a. C.*, Πίζα 1981, σελ. 140-156.

⁵Ξεν. *Ελλην* 5,2,20... οὕτω διεπέπρακτο, σοφοτέρων γενομένων ταύτην γέ τῶν ἀνθρώπων τό μὴ διά τειχῶν ποιείσθαι... Σ' αυτή την αναφορά του Ξενοφώντα είναι ορατή η ειρωνική του διάθεση απέναντι στους κατοίκους της Αρκαδικής πόλης, καθώς υποστηρίζει πως η εξέλιξη των γεγονότων τους έκανε πιο σοφούς.

⁶Στο διοικισμό των Φωκικών πόλεων αναφέρονται οι Διοδ.Σικ, 16, 59, 4-60 και Πaus. 10,3, 1-3 και 33, 9.

⁷Οι Αμφικτίονες ή Ιερομνήμονες- συνολικά είκοσι τέσσερις- ήταν οι αντιπρόσωποι των Ελληνικών φύλων που συμμετείχαν σ' αυτή την θρησκευτική οργάνωση που είχε ως κέντρο της το ναό του Απόλλωνα στους Δελφούς. Αυτοί αποτελούσαν το Αμφικτιονικό συνέδριο και ασκούσαν τα καθήκοντα τους ως διαχειριστές της περιουσίας του ναού και ως δικαστές για εγκλήματα κατά του ναού είτε επίσης σε περιπτώσεις αντιδικιών είτε διαφορών ανάμεσα στα μέλη της Αμφικτιονίας.

εμφανίστηκε στο Φίλιππο σαν μια ευκαιρία μίας πολιτικό-στρατιωτικής εμπλοκής του στις υποθέσεις της Κεντρικής Ελλάδος.

Η εμπλοκή του βασιλιά της Μακεδονίας στον Ιερό πόλεμο πραγματοποιήθηκε σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές. Η πρώτη χρονολογείται το 354π.Χ.⁸, όταν ο Φίλιππος κατατρόπωσε τα στρατεύματα των Φωκίων που είχαν ως επικεφαλής τον Ονόμαρχο. Η μάχη διαδραματίστηκε κοντά στην πόλη της Μαγνησίας Παγασαί, και η έκβαση της ήταν νικηφόρος για τον Φίλιππο. Το μέγεθος της νίκης εκδηλώθηκε από την σύλληψη περίπου 3.000 μισθοφόρων που ανήκαν στις δυνάμεις των Φωκίων. Η τύχη αυτών υπήρξε τραγική και υπερβολικά σκληρή. Μετά από διαταγή του Φιλίππου, πνίγηκαν στην θάλασσα και ο επικεφαλής τους απαγχονίστηκε⁹. Η απόφαση αυτή του Φιλίππου ήταν τόσο αυστηρή γιατί, σύμφωνα με την μαρτυρία του Διόδωρου, οι μισθοφόροι κρίθηκαν ένοχοι ιεροσυλίας απέναντι στην περιουσία του Δελφικού θεού.

Η υιοθέτηση από την πλευρά του Φιλίππου, μιας τέτοιας συμπεριφοράς εξυπηρετούσε ένα συγκεκριμένο πολιτικό στόχο. Ο Φίλιππος, πράγματι, εκδήλωσε με αυτή την εκστρατεία την πολιτική και κυρίως την στρατιωτική του ισχύ στην κεντρική Ελλάδα και επιπλέον παρουσιάστηκε ως ο σωτήρας και ο εγγυητής της Δελφικής υπόθεσης. Παράλληλα με την νίκη του αυτή εδραίωσε την εξουσία του στην Θεσσαλία.

Μετά το 354π.Χ. πρέπει να περιμένουμε περίπου οκτώ χρόνια για να παρατηρήσουμε μια δεύτερη εμπλοκή του Φιλίππου στην κεντρική Έλλαδα. Αυτή πραγματοποιήθηκε το 346π.Χ δίνοντας τέλος στους Ιερούς πολέμους και είχε ως μία από τις τελικές συνέπειες της, τον διοικισμό των πόλεων της Φωκίδας. Σ' αυτά τα οκτώ χρόνια κατόρθωσε να σταθεροποιήσει τα σύνορα του βασιλείου στον Βορρά και να το επεκτείνει μέχρι την Ευρωπαϊκή ακτή της Θράκης.

Η φιλιππική εμπλοκή το 346 π.Χ στον Ιερό πόλεμο ήταν διαφορετικού χαρακτήρα σε σχέση με αυτή του 354π.Χ., καθώς η επιτυχία της έγινε εφικτή κατά κύριο λόγο με την χρήση διπλωματικών μέσων και όχι στρατιωτικών. Ο Φίλιππος κατόρθωσε να θέσει τέρμα στον Ιερό πόλεμο και στην εξουσία των Δελφών από Φωκείς, γιατί με μια σειρά από διπλωματικές συμφωνίες με την Αθήνα και την Σπάρτη απομόνωσε τους Φωκείς στερώντας τους από τους συμμάχους τους¹⁰.

Ολοκληρώνοντας, παρατηρούμε όπως και στην περίπτωση της Μαντινείας, πως ο διοικισμός και στις δύο περιπτώσεις είναι το αποτέλεσμα μια εξωτερικής επιβολής μετά από μια καταστροφή παρά

⁸Το χρονικό των παρεμβάσεων του Φιλίππου στον Ιερό πόλεμο επανεξετάζεται με ακρίβεια μαζί με την παράλληλη χρήση τοπογραφικών αναφορών από το βιβλίο του J. BUCKLER, *Philip and the Sacred War*, Leiden 1991.

⁹Διοδ.Σικ. 16, 35, 6... τέλος δέ τῶν Φωκίων καί μισθοφόρους ἀνηρέθησαν μὲν ὑπὲρ τοὺς ἑξακισχιλίους, ἐν οἷς ἦν καὶ αὐτός ὁ στρατηγός, ἤλωσαν δέ οὐκ ἐλάττους τῶν τρισχιλίων. Ὁ μὲν Φίλιππος τὸν μὲν Ὀνόμαρχον ἐκρέμασε, τοὺς δ' ἄλλους ὡς ἱερόσυλους κατεπόντισεν...

¹⁰Βλέπε υποσημ 8, BUCKLER, σελ 114-142.

μιας πολιτικής απόφασης στηριγμένης πάνω στην αυθόρμητη και αυτόβουλη θέληση που ωρίμασε στο εσωτερικό της πόλης.

Ο Διοικισμός των Πατρών μέσα από τα κείμενα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας

α. Πausανίας

Σύμφωνα με την μαρτυρία του Πausανία, πραγματοποιήθηκε και στην Πάτρα ένας διοικισμός. Η είδηση αυτού του γεγονότος μας είναι γνωστή μόνο από τον Πausανία. Κατά την μαρτυρία του συγγραφέα της Ελλάδος Περιήγησις, οι κάτοικοι των Πατρών εγκατέλειψαν την πόλη τους το 279π.Χ., μετά από την ατυχή εκστρατεία τους στην Αιτωλία. Η εκστρατεία αυτή πραγματοποιήθηκε για να υποστηρίξουν τις δυνάμεις του πληθυσμού της περιοχής κατά των εισβολέων Γαλατών. Ο Πausανίας αναφέρει πως οι κάτοικοι των Πατρών εξαιτίας των σημαντικών απωλειών τους, και την ίδια στιγμή η πλειοψηφία ήταν πιεσμένη από οικονομικά προβλήματα, εγκατέλειψαν την πόλη τους εκτός από λίγους. Οι περισσότεροι σκορπίστηκαν στην γύρω περιοχή ασχολούμενοι με την γεωργία και, εκτός από την ίδια την Πάτρα εγκαταστάθηκαν στους ακόλουθους οικισμούς: Μεσάτις, Άνθεια, Βολίνη Αργύρα και Άρβα¹¹. Τα ονόματα αυτά ανήκουν σε κάποιες από τις κόμμες από τις οποίες προήλθε ο πληθυσμός της Πάτρας κατά τον συνοικισμό της.

Μια πιο λεπτομερή περιγραφή της Γαλατικής εισβολής στον Ελλαδικό χώρο πραγματοποιεί ο Πausανίας στο βιβλίο της Ελλάδος Περιήγησις αφιερωμένο στην Φωκίδα¹². Εκεί αναφέρεται στην βοήθεια που πρόσφερε η Πάτρα στους Αιτωλείς στον πόλεμο κατά των Γαλατών. Θυμίζει επίσης πως η έκβαση του πολέμου ήταν νικηφόρος για τους Αιτωλείς και πως έφερε στον νικητές μια σημαντική ποσότητα λαφύρων. Από αυτό το ποσό, οι κάτοικοι των Πατρών ανήγειραν ένα άγαλμα στον Απόλλωνα. Αυτό βρισκόταν στην αγορά της πόλης κοντά στο Ωδείο, και ο Πausανίας το θεωρεί ένα από τα αξιόλογα μνημεία της πόλης¹³.

Όπως γίνεται αντιληπτό, οι πληροφορίες του διοικισμού των Πατρών, από τον Πausανία, παρουσιάζουν κατά κάποιο τρόπο μια αντιφατικότητα ανάμεσα τους¹⁴. Φαίνεται λογικά παράδοξο πως μια πόλη που αυτοκαταλύθηκε για πολιτικούς-οικονομικούς και δημογραφικούς λόγους θα ανέγειρε ένα άγαλμα στον Απόλλωνα χρηματοδοτούμενο από τα λάφυρα του πολέμου. Αυτό το ποσό θα μπορούσε, εύλογα, να δοθεί μια ανάσα στην οικονομική κρίση της πόλης μετά την εκστρατεία στην Αιτωλία. Θεωρούμε, λοιπόν, πως η νικηφόρος

¹¹Πaus. 7, 18, 6.

¹²Πaus. 10, 22, 6.

¹³Πaus. 7, 20, 6.

¹⁴Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, *Πausανίου Περιήγησις (Αχαϊκά- Αρκαδικά)*, Αθήνα 1980, σελ. 91 και 111.

έκβαση της εκστρατείας στην Αιτωλία ήταν για τους Πατρινούς μια Πύρρειος νίκη.

Φαντάζει, ωστόσο, τουλάχιστον περίεργη η έλλειψη κάθε αναφοράς σε ένα τέτοιο γεγονός από την πλευρά του Πολύβιου, ενός ιστορικού σύγχρονου σ' αυτά τα γεγονότα. Ο Πολύβιος δεν αναφέρεται καθόλου στον διοικισμό των Πατρών το 279π.Χ., αλλά πιστοποιεί την ενεργό συμμετοχή των Πατρών στην ίδρυση της περίφημης Αχαϊκής Συμπολιτείας το 280π.Χ.¹⁵. Αυτή η μαρτυρία μπορεί να βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με αυτή του Πausανία, αλλά δεν μπορούμε να τη θεωρήσουμε μη αξιόπιστη. Το αδιάψευστο αυτής της μαρτυρίας μας οδηγεί στην επανεξέταση ενός στοιχείου της Κλασσικής εποχής: αν μια πόλη δεν είναι οργανωμένη σε μια πόλη- κράτος, μετά από ένα συνοικισμό, αυτό δεν σημαίνει πως δεν είναι σε θέση να παίρνει σημαντικές αποφάσεις.

Σ' αυτό το θέμα, η πιο γνωστή περίπτωση στον Αρχαίο Ελληνικό κόσμο είναι σίγουρα η Σπάρτη. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Θουκυδίδη, στην αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου οι Σπαρτιάτες ζούσαν *κατά κόμας*, δηλαδή σε ένα χώρο εγκατάστασης που δεν ήταν οργανωμένος με την μορφή της πόλης-κράτους¹⁶. Η έλλειψη ωστόσο ενός οργανωμένου αστικού κέντρου στην Σπάρτη δεν ήταν εμπόδιο για τους Σπαρτιάτες από το να έχουν ένα πρωταγωνιστικό ρόλο στα δρώμενα της Κλασσικής εποχής. Δεν θα ήταν, συνεπώς, λανθασμένο να θεωρήσουμε πως, αν πραγματοποιήθηκε διοικισμός στην Πάτρα το 279π.Χ, η *πόλη κατά κόμας* των Πατρών θα μπορούσε και με αυτή την κρατική υπόσταση να συμμετέχει ενεργώς στην ίδρυση και στα πρώτα βήματα της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

β. Πολύβιος

Οι πληροφορίες που προέρχονται από το έργο του Πολύβιου, σχετικά με την πρώτη περίοδο ζωής της Αχαϊκής Συμπολιτείας, είναι λίγες και οι αναφορές στην Πάτρα είναι κατά κύριο λόγο σύντομες σαν επιγραφές¹⁷. Αυτό το γεγονός δεν μας προσφέρει σαφή στοιχεία για την πολιτική κατάσταση των Πατρών. Από το κείμενο του Πολύβιου πληροφορούμαστε μόνο πως στην περιοχή των Πατρών διαδραματίστηκαν διάφορες πολεμικές επιχειρήσεις, αρχίζοντας από την εποχή του Φίλιππου Ε', βασιλιά της Μακεδονίας, μέχρι την τελική επέμβαση των Ρωμαίων στην Ελλάδα¹⁸. Υπάρχει όμως μια πληροφορία στην διήγηση του Πολύβιου, που μας προσφέρει μια εναλλακτική δυνατότητα χρονολόγησης του διοικισμού των Πατρών.

¹⁵Πολυβ. 2, 41, 22.

¹⁶Θουκ. 1, 10, 2.

¹⁷Πολυβ. 4, 6, 7-10: 10, 1-10: 25,1-4: 7, 2-3.

¹⁸Πολυβ. 5, 2, 11: 28,1-3: 30, 4.

Ο Μεγαλοπολίτης ιστορικός, όταν διηγείται τα γεγονότα του πολέμου των Αχαιών κατά των Ρωμαίων αναφέρει, πέρα από την αποστολή στρατεύματος της Αχαϊκής συμπολιτείας με επικεφαλής τον Κριτόλαο (το τέλος του οποίου περιγράφει λεπτομερώς ο Πausanias στο έβδομο βιβλίο της Ελλάδος Περιήγησις), την ύπαρξη ενός άλλου εκστρατευτικού σώματος που δημιουργήθηκε από την *συντέλεια*¹⁹ των Πατρών. Αμφότερα τα Αχαϊκά στρατεύματα που στάλθηκαν στην Φωκίδα κατά των Ρωμαίων, εξολοθρεύτηκαν από τις λεγεώνες του Μέτελλου.

Η είδηση της εξολόθρευσης των αχαικών στρατευμάτων στην Φωκίδα και η παράλληλη άφιξη στην Πελοπόννησο των Ρωμαϊκών λεγεώνων με επικεφαλής τον Μούμιο, δημιούργησαν ένα τέτοιο κλίμα σύγχυσης και πανικού έτσι ώστε να ωθήσει, σύμφωνα με τον Πολύβιο, τους κατοίκους των Πατρών να εγκαταλείψουν την πόλη και να εγκατασταθούν στην εξοχή. Με αυτά τα λόγια ο Πολύβιος περιγράφει τις τελευταίες στιγμές της Αχαϊκής Συμπολιτείας.

«... Πατρείς δέ καί τό μετά τούτων συντελικόν βραχεῖ χρόνω πρότερον ἑπταίκει κατά τήν Φωκίδα, καί τό συμβαῖνον ἦν πολλῶ τῶν κατά Πελοπόννησον ἔλεινότερον•

οἱ μέν γάρ ἐκ τοῦ ζῆν παραλόγως αὐτούς ἐξῆγον, οἱ δέ ἔφευγον ἐκ τῶν πόλεων ἀνοδίαις, πρὸς οὐδέν ὠρισμένον ποιούμενη τήν ἀναχώρησιν...»

Με βάση την μαρτυρία του Πολύβιου, διαφαίνεται λοιπόν πολύ πιθανόν πως ένας υποτιθέμενος διοικισμός των Πατρών συνέβη λίγο μετά τα δραματικά γεγονότα του 146π.Χ.. Η συντριβή και εξολόθρευση των Αχαϊκών στρατευμάτων στην Φωκίδα και η μετέπειτα καταστροφή της Κορίνθου από τις λεγεώνες του Μούμιου φαντάζουν ως οι ιδανικές προϋποθέσεις που σου συνείργησαν στην δημιουργία ενός κλίματος πανικού και τέτοιου φόβου ώστε να ωθήσουν τον πληθυσμό των Πατρών να εγκαταλείψει την πόλη και να αποσυρθεί στην περιφέρεια της. Η μαζική αυτή εγκατάλειψη θεωρείται από τον Πολύβιο υπερβολική (...*ἔφευγον ἐκ τῶν πόλεων ἀνοδίαις*...), ερμηνεύοντας την ως το αποτέλεσμα της ασάφειας των πληροφοριών (... *ὠρισμένον ποιούμενη τήν ἀναχώρησιν*...).

Η περιγραφή από τον Πολύβιο των γεγονότων του 146π.Χ. Είναι το πορτραίτο, με ζωνρά χρώματα, της ψυχολογίας του Ελληνικού πληθυσμού, κοντινού πλέον στην απώλεια της πιο σημαντικής αξίας

¹⁹ Με τον όρο *συντέλεια* ο Πολύβιος αναφέρεται στην δημιουργία στρατιωτικού σώματος στα πλαίσια της Αχαϊκής Συμπολιτείας το οποίο χρηματοδοτείται μόνο από την Πάτρα. Παρόμοια κίνηση από την Πάτρα αναφέρει ο Πολύβιος και σε άλλες χρονικές στιγμές προσθέτοντας πως το συγκεκριμένο στρατιωτικό σώμα είχε ως διοικητή του ένα υποστράτηγο, παρ. Πολυβ 4, 59, 1 κτλ: 5, 94, 1: 38, 16, 4-9 και 18, 2.

αυτού του κόσμου, αυτή της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας. Η εγκατάλειψη των πόλεων και η επιστροφή των πληθυσμών στην περιφέρεια είναι δείγματα του φόβου των αντιποίνων που ενδεχομένως δρομολογούσε η άμεση Ρωμαϊκή κυριαρχία.

Η εγκατάλειψη της πόλης των Πατρών φαίνεται πως ήταν σύντομης διάρκειας. Πράγματι, περίπου πενήντα χρόνια μετά την δημιουργία της Ρωμαϊκής επαρχίας της Αχαΐας, οι λογοτεχνικές μαρτυρίες αναφέρουν πως οι λεγεώνες του Σύλλα²⁰ αποβιβάστηκαν στην Ελληνική χερσόνησο στο λιμάνι των Πατρών, όταν στάλθηκαν από την Σύγκλητο για να αντιμετωπίσουν την εισβολή στο Ελλαδικό χώρο του στρατού του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη²¹. Λίγα χρόνια αργότερα, επισκέφτηκε την Πάτρα και είχε και φίλους εκεί ο Κικέρωνας²². Αυτό φαίνεται μέσα από τις επιστολές του.

Μια τρίτη χρονολογικά στιγμή που μπορεί να στηριχθεί η υπόθεση πραγματοποίησης ενός διοικισμού στην Πάτρα είναι το χειμώνα πριν την ναυμαχία του Ακτίου. Το 31 π.Χ. και ενώ βρισκόμαστε στην περίοδο των εμφυλίων πολέμων, οι δυνάμεις του Μάρκου Αντώνιου και της Κλεοπάτρας παρέμειναν στην περιοχή των Πατρών. Το γεγονός από τον ιστορικό Δίωνα Κάσσιο²³ και από την ανακάλυψη νομισμάτων της πόλης που χαράχθηκαν προς τιμή της βασίλισσας της Αιγύπτου²⁴. Κατά την διάρκεια της παραμονής του στην Πάτρα ο Μάρκος Αντώνιος, κατά τον Πλούταρχο, από ένα τυχαίο περιστατικό προγεύτηκε την επερχόμενη μοίρα του²⁵.

Αναμφισβήτητα η παραμονή και η ανάγκη συντήρησης αυτού του πολυάριθμου στρατεύματος του Μάρκου Αντώνιου και της Κλεοπάτρας προκάλεσε στην οικονομία της πόλης τόσο σημαντικές ζημιές που πιθανόν ώθησαν τους κατοίκους να εγκαταλείψουν την πόλη. Σ' αυτή την πιθανή χρονολόγηση του διοικισμού συνηγορεί και το γεγονός πως μια από τις άμεσες προτεραιότητες του νικητή Αυγούστου στην επαρχία της Αχαΐας ήταν η ίδρυση της Ρωμαϊκής αποικίας των Πατρών.

²⁰Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την ανεύρεση στο Poggio Picenze κοντά στην Ιταλική πόλη Aquila ενός νομισματικού θησαυρού που περιείχε νομίσματα των Πατρών χρονολογούμενα με το 146π.Χ. Ο θησαυρός ανήκε πιθανότατα σε κάποιο βετεράνο των λεγεώνων του Σύλλα. Η πιο πρόσφατη μελέτη σχετική με αυτό τον νομισματικό θησαυρό είναι αυτή του Α. CAMPANELLI, *Il ripostiglio monetale di Poggio Picenze*, στο "Achaia und Elis in der Antike", Αθήνα 1991, σελ 151-161.

²¹Αππιαν. Β. C, 1, 79.

²²Cic. *Ad Fam*, 13, 17, 1: 19, 1-3: 24, 1-3: και *Ad Att*, 16, 1, 1-3. Σ' αυτές τις επιστολές ο Κικέρων αναφέρεται στην παραμονή του στην Πάτρα το 50 π.Χ όταν αρρώστησε ο αγαπημένος του δούλος Τίτο. Σε κάποιες από τις επιστολές του αναφέρεται ονομαστικά σε Ρωμαίους και Έλληνες φίλους του κατοίκους της πόλης, όπως τον Ρωμαίο τραπεζίτη Μάνιο Κούριο και τον Έλληνα γαιοκτήμονα Λύκωνα με τους οποίους συνδέεται με δεσμούς αληθινής φιλίας.

²³Δ. Κασσ., 1, 9, 1-4.

²⁴Σ. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία των Πατρών*, υπό την επιμέλεια του Κ. Τριανταφύλλου, Πάτρα 1950, σελ. 169-170 και 241.

²⁵Ο Πλούταρχος (*Αντ*, 60, 2-6) αναφέρει ότι κατά την παραμονή του Μάρκου Αντώνιου στην Πάτρα καταστράφηκε ολοσχερώς από πυρκαγιά ο ναός του Ηρακλή. Ερμηνεύεται αυτό το γεγονός ως σημάδι της μοίρας που προανήγγειλε την κατοπινή τύχη του Αντώνιου.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα των Πατρών προγενέστερα της ίδρυσης της Ρωμαϊκής αποικίας

Οι ανασκαφές στην Αχαΐα και ειδικότερα στην Πάτρα έχουν περιστασιακό χαρακτήρα. Χαρακτηρίζονται συνεπώς σωστικές δεδομένο που είναι άμεσα συνδεδεμένο στην περίπτωση των Πατρών, όπως και σε αυτές του Αιγίου και της Δύμης, με την δημογραφική ανάπτυξη των σύγχρονων αστικών κέντρων που χτίστηκαν πάνω στα ερείπια των αρχαίων πόλεων. Παρόλο τον αποσπασματικό χαρακτήρα των αρχαιολογικών ευρημάτων των Πατρών, είμαστε σε θέση να διανύσουμε μερικώς διάφορες φάσεις εξέλιξης και ανάπτυξης της πόλης κατά την αρχαιότητα. Μπορούμε να διατυπώσουμε χρήσιμα συμπεράσματα για θέματα που αναφέρουν οι λογοτεχνικές πηγές, όπως αυτό του διοικισμού.

Από τα ευρήματα των ανασκαφών είναι βέβαιο πως η πόλη των Πατρών από την Κλασική έως την Ελληνιστική εποχή, εκτεινόταν Νοτιο-Ανατολικά του σημερινού κάστρου μέχρι το χαμηλό λόφο των Ψηλαλωνίων σχηματίζοντας ένα αρκετά ευρύ κατοικήσιμο άξονα. Σχετικά με την Ελληνιστική εποχή, τα αρχαιολογικά ευρήματα, που προέρχονται κυρίως από τάφους, χρονολογούνται το δεύτερο μισό του ΙΙ αιώνα π.Χ.. Εκφράζεται επίσης η υπόθεση ύπαρξης και λειτουργίας στην πόλη ικανότατων εργαστηρίων χρυσοχοΐας ειδικευμένα στο στόλισμα των νεκρών²⁶. Η πλειοψηφία των ανασκαφών στην Πάτρα έφερε στην επιφάνεια την ύπαρξη στα χαμηλότερα στρώματα των Ρωμαϊκών κτιρίων από ίχνη αναλόγων κτιρίων της Ελληνιστικής εποχής²⁷.

Πέρα από τις λογοτεχνικές μαρτυρίες, η εύρεση επιγραφών που σχετίζονται με υποθέσεις *προξενείας και διαιτησίας*²⁸, στις οποίες αναφέρονται ως συμμετέχοντα άτομα προερχόμενα από την Πάτρα, επιβεβαιώνει για μια ακόμη φορά την ενεργό συμμετοχή της πόλης στα γεγονότα του πρώτου μισού του ΙΙ αιώνα π.Χ.. Μια περαιτέρω επιβεβαίωση της οικονομικής και πολιτικής δραστηριότητας των Πατρών παρέχεται από την μαρτυρία του Τίτου Λίβιου²⁹. Ο μεγάλος Ρωμαίος ιστορικός αναφέρει την Πάτρα σαν ένα από τα σημαντικότερα λιμάνια επικοινωνίας με την Ιταλία.

Η πόλη φαίνεται πως παρουσιάζει ιδιαίτερη άνθηση την χρονική περίοδο από το 196π.Χ (διακήρυξη της αυτονομίας των Ελλήνων από τον Φλαμίνιο) μέχρι το 146π.Χ³⁰. (τέλος του πολέμου της Αχαϊκής Συμπολιτείας με τους Ρωμαίους). Οι αρχαιολόγοι, με άξονα τα ευρήματα, τείνουν να αμφισβητούν την ύπαρξη ενός διοικισμού στην Πάτρα αλλά κυρίως να αμφισβητούν την χρονική διάρκεια του³¹, όπως αυτή

²⁶Ι. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, *Ελληνιστικοί τάφοι της Πάτρας*, Α.Δ 32, Μελέτες, Αθήνα 1977, υποσημ. 202.

²⁷Ι. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, *Θέματα τοπογραφίας και πολεοδομίας των Πατρών κατά την Ρωμαϊοκρατία*, "Achaia und Elis in der Antike", Αθήνα 1991, σελ 305-316.

²⁸Ι. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ 1977, σελ 284, υποσημ. 16.

²⁹Τιτ. Λιβ. 36, 21, 5.

³⁰S. ACCAME, *Il dominio romano in Grecia dalla guerra Acaica ad Augusto*, Ρώμη 1948, σελ 111

³¹Ι. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ 1977, σελ 282-283.

παρατίθεται στο έργο του Πausανία. Υπογραμμίζουν επίσης πως η πόλη δεν άργησε να βρει ξανά την οικονομική της ζωντάνια. Κατά τα φαινόμενα, μετά την καταστροφή της Κορίνθου από τον Μούμιο, η Πάτρα έγινε η πιο σημαντική πόλη της παλαιάς Αχαϊκής Συμπολιτείας.

Η Πάτρα, πράγματι, είναι η μόνη Ελληνική πόλη που συνεχίζει να χαράσσει δικά της νομίσματα μετά το 146π.Χ.. Η συνέχιση χάραξης νομισμάτων φαίνεται πως αποτελούσε μια μορφή προνομίου στην πόλη από τους Ρωμαίους. Η πιθανότερη αιτιολόγηση αυτού του γεγονότος είναι πως η οικονομική αυτονομία των Πατρών ήταν απαραίτητη για την διασφάλιση των οικονομικών συμφερόντων των Ρωμαίων στον ελλαδικό χώρο.

Αυτό διαφαίνεται, κατά την ύστερη ρεπουμπλικανική περίοδο, μέσα από τις επιστολές του Κικέρωνα όπου αναφέρεται η παρουσία και δραστηριοποίηση στην Πάτρα Ρωμαίων εμπόρων. Η μαρτυρία του Κικέρωνα παρουσιάζει μια κατάσταση στην πόλη που δημιουργήθηκε στην πόλη μετά την βίαιη απομάκρυνση των Ρωμαίων εμπόρων και την διάλυση της παροικίας που είχαν δημιουργήσει στην Δήλο στο πλαίσιο της εκστρατείας του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη στο Ελλαδικό χώρο.

Συμπεράσματα

Στον Αρχαίο Ελληνικό κόσμο, ο διοικισμός είναι μια πολιτικό-κοινωνική διαδικασία που περιγράφεται και χαρακτηρίζεται με μελανά χρώματα. Η συγκεκριμένη θέση σχετίζεται με το γεγονός πως μια τέτοια πολιτική κυρίως διεργασία και απόφαση αποτελεί μια παλινδρόμηση, μια οπισθοχώρηση που προσφέρει μια εικόνα μακρινή από το ιδεώδες της Κλασικής εποχής που είναι αναμφίβολα η δημιουργία της πόλης-κράτους μετά από ένα συνοικισμό.

Στην αναφορά μας στους διοικισμούς της Κλασικής εποχής, τους ερμηνεύσατε ως το αποτέλεσμα της επιβολής της συγκεκριμένης πολιτικής πρακτικής από την πλευρά μιας εξωτερικής δύναμης. Στην περίπτωση της Μαντινείας ήταν η Σπάρτη και σε αυτή των Φωκικών πόλεων ήταν ο Φίλιππος. Και στις δύο περιπτώσεις ο διοικισμός είναι το τίμημα το οποίο πληρώνουν οι ηττημένοι ενός πολέμου και από την άλλη πλευρά είναι η εξοντωτική ποινή που επιβάλλουν οι νικητές.

Ο διοικισμός όμως των Πατρών, σύμφωνα με τις λογοτεχνικές μαρτυρίες, έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Το σημαντικότερο από αυτά συνίσταται στο γεγονός πως, πέρα από ζήτημα χρονολόγησης του, ο διοικισμός των Πατρών δεν προκλήθηκε κατόπιν μιας άμεσης επιβολής αυτής της διεργασίας από μια εξωγενή δύναμη. Και στις τρεις πιθανές χρονολογίες του διοικισμού, οι κάτοικοι των Πατρών ανατρέχουν σ' αυτή την πολιτική λύση με δική τους θέληση χωρίς καμία άμεση επιβολή της από μια εξωτερική δύναμη. Από την άλλη πλευρά, οι εξωτερικές δυνάμεις, οι Γαλάτες ή οι Ρωμαίοι, επηρεάζουν με έμμεσο τρόπο τον διοικισμό των Πατρών και όχι άμεσα όπως στις περιπτώσεις της

Μαντινείας και των Φωκικών πόλεων, καθώς δημιούργησαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις και έδωσαν τους απαραίτητους λόγους στους κατοίκους της πόλης για να προχωρήσουν προς σ' αυτή την κατεύθυνση.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του διοικισμού των Πατρών έχει σχέση με την διάρκεια του. Οποιαδήποτε και αν είναι η χρονική στιγμή που μπορεί να πραγματοποιήθηκε, πρέπει να υπογραμμίσουμε πως η αναφορά γίνεται για ένα πολιτικό-κοινωνικό φαινόμενο μικρής διάρκειας. Αν ο διοικισμός θεωρήσουμε πως πραγματοποιήθηκε το 279π.Χ., η πόλη εμφανίζεται από τον Πολύβιο ως ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Αχαϊκής Συμπολιτείας με ενεργό συμμετοχή κατοίκων στις πολιτικές της δραστηριότητες³². Στην περίπτωση που χρονολογηθεί ο διοικισμός το 146π.Χ. Σύντομα η πόλη ξαναεμφανίζεται δραστήρια στο προσκήνιο, πράγμα που φαίνεται από τις επιστολές κυρίως του Κικέρωνα.

Τέλος, θεωρώ, πιο πιθανότερη χρονολογία του διοικισμού το 31 π.Χ. μετά την παραμονή του στρατού του Μάρκου Αντώνιου και της Κλεοπάτρας, καθώς η πόλη εγκαταλείφθηκε για μια μόνο δεκαετία μια και ιδρύθηκε η Ρωμαϊκή αποικία. Σ' αυτό συνηγορεί και η μαρτυρία του Στράβωνα³³, σύγχρονου του Αυγούστου, που επιβεβαιώνει την πυκνότητα του πληθυσμού των Πατρών.

Στην σύντομη διάρκεια του πιθανού διοικισμού των Πατρών πιστεύω πως μπορούμε να βρούμε την εξήγηση έλλειψης αποδείξεων από τα αρχαιολογικά ευρήματα. Εφόσον ο διοικισμός είχε μια πιο εκτενή χρονική διάρκεια, όπως μαρτυρεί Πausανίας (από το 279π.Χ. Μέχρι την επανίδρυση της πόλης από τον Αύγουστο) η στρωματογραφία των ανασκαφών θα επιβεβαιώνει σε κάποιο σημείο αυτή την εγκατάλειψη της πόλης. Αυτό όμως δεν παρατηρείται πουθενά.

Θεωρώ εξίσου πιθανό πως η μαρτυρία του Πausανία αποτελεί τον απόηχο ενός μακρινού τοπικού παρελθόντος. Παρουσιάζει λοιπόν την άποψη των κατοίκων της Ρωμαϊκής αποικίας, σύμφωνα με την οποία η επανίδρυση της πόλης πραγματοποιήθηκε μετά από μεγάλη περίοδο εγκατάλειψη της. Γι' αυτό λοιπόν χρονολογείται τόσο μακρινά με την

³² Αν και η Πάτρα είχε πρωταρχικό ρόλο στην ίδρυση της Αχαϊκής Συμπολιτείας, δεν διαθέτουμε όμως πληροφορίες που να πιστοποιούν την ενεργό συμμετοχή Πατρινών πολιτικών στα δρώμενα της Συμπολιτείας. Αυτό θα πρέπει να συσχετιστεί με την θέση του Πολύβιου, σύμφωνα με την οποία η δύναμη της Συμπολιτείας ήταν συνδεδεμένη με την ικανότητα να αποδέχεται στις τάξεις και πόλεις που δεν ανήκαν στα στενά γεωγραφικά όρια που φανερώνει το όνομα της. Σ' αυτό το πλαίσιο άλλωστε δικαιολογείται η προσάρτηση στη συμπολιτεία πολυπληθών πόλεων όπως η Σικυώνα και η Μεγαλόπολη και δικαιολογεί την μη Αχαϊκή καταγωγή των σημαντικότερων προσωπικοτήτων της Συμπολιτείας (Άρατος, Φιλοποίμην, Λυκόρτας, Πολύβιος).

Μοναδική εξαίρεση σ' αυτό είναι η περήφανη στάση του Πατρινού Ξένονα στις κατηγορίες μετά την μάχη της Πύδνας, από την φιλό-ρωμαϊκή πτέρυγα της Συμπολιτείας, για προδοσία και εύνοια στο Περσέα. Η αντίδραση του Ξένονα έδωσε την αφορμή να απαιτήσουν και επιτύχουν την εξορία και την ομηρεία στην Ιταλία των σημαντικότερων πολιτικών της αντί-ρωμαϊκής πτέρυγας. Τα συγκεκριμένα γεγονότα περιγράφονται διεξοδικότερα από το Πausανία (7, 10, 6-12), ενώ μια σύγχρονη μελέτη επί του θέματος είναι αυτή του I. DIDOU, *La fine della confederazione Achea*, Κάλλιαρι, 1993.

³³ Στραβ. 8, 7, 5.

διάθεση επιπλέον σύνδεσης του με το ένδοξο παρελθόν της ελεύθερης Ελλάδος. Σ' αυτό το πλαίσιο, η παροδική και σύντομη χρονικά, σε ένα κλίμα πανικού και φόβου, εγκατάλειψη της πόλης από τους κατοίκους της μεταλαμπαδεύεται στην τοπική παράδοση, όπως την παραθέτει ο Πausανίας, με τα χαρακτηριστικά μιας πολιτικής διεργασίας που εμφανίστηκε στην Κλασική εποχή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

S. ACCAME, *Il dominio romano in Grecia dalla guerra Acaica ad Augusto*, Ρώμη 1948.

J. BUCKLER, *Philip and the Sacred War*, Leiden 1991

A. CAMPANELLI, *Il ripostiglio monetale di Poggio Pienze*, “**Achaia und Elis in der Antike**” Αθήνα 1991, σελ 151-161

I. DIDOU, *La fine della confederazione Achea*, Κάλλιαρι, 1993.

Σ. ΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Ιστορία των Πατρών*, υπό την επιμέλεια του Κ. Τριανταφύλλου, Πάτρα 1950, σελ 169-170 και 241

M.MOGGI, *I sinecismi interstatali greci: Dalle origini al 338 a. C.*, Πίζα 1981, σελ. 140-156.

ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, *Ελληνιστικοί τάφοι της Πάτρα*, Α.Δ 32, Μελέτες, Αθήνα 1977.

Ι. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, *Θέματα τοπογραφίας και πολεοδομίας των Πατρών κατά την Ρωμαϊοκρατία*, “**Achaia und Elis in der Antike**”, Αθήνα 1991, σελ 305-316.

Ν. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, *Πausανίου Περιήγησις (Αχαϊκά- Αρκαδικά)*, Αθήνα 1980.